अत्र वृथात्वं[1] विधेयम्, तच्च समासे गुणीभावादनुवाद्यत्वप्रतीतिकृत्। यथा वा—

'रक्षांस्यपि पुरः स्थातुमलं रामानुजस्य मे ॥'

अत्र रामस्येति वाच्यम्[2]। यथा वा—

'आसमुद्रक्षितीशानाम् ॥'

अत्रासमुद्रमिति वाच्यम्। यथा वा—

'यत्र ते पतति सुभ्रु! कटाक्षः षष्ठबाण इव पञ्चशरस्य ॥'

अत्र षष्ठ इवेत्युत्प्रेक्ष्यम्। यथा वा—

'अमुक्ता भवता नाथ मुहूर्तमपि सा पुरा ॥'

अत्रामुक्तेत्यत्र[3] नञः प्रसज्यप्रतिषेधत्वमिति विधेयत्वमेवोचितम्। यदाहुः—

'अप्राधान्यं विधेयत्र प्रतिषेधे प्रधानता।
प्रसज्यप्रतिषेधोऽसौ क्रियया सह यत्र नञ् ॥'

द्वितीये वाक्यदोषता। अनुवाद्यत्वमुद्देश्यत्वम्। अलं समर्थानि। अत्र काकुस्वरवशादसमर्थत्वं व्यज्यते। राक्षसविनाशे रामसंबन्धित्वस्यैवोपयोगित्वमिति तस्यैवोपादेयत्वमिति भावः ॥ आसमुद्रेति। रघुवंशाधिकारस्य समुद्रपर्यन्तत्वमुपादेयम् ॥ उत्प्रेक्ष्यमुत्प्रेक्षितुं योग्यम् ॥ नञ्समासगतमविमृष्टविधेयांशत्वमाह—अमुक्तेति। प्रसज्यप्रतिषेधत्वमिति। विधेरप्रधानत्वादिति भावः। विधेयत्वमिति। 'तदर्थस्य' इति शेषः ॥ अप्राधान्यमिति। यत्र वाक्ये विधेः पदार्थान्तरस्य अप्राधान्यमुद्देश्यतया अमुख्यत्वम्, प्रतिषेधे नञर्थे प्रधानता विधेयतया मुख्यत्वम्। यत्र यदर्थे क्रियया समभिव्याहृत-

---

1. वृथात्वमिति। अयमाशयः—'अनुवाद्यमनुक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्' इत्यभियुक्तोक्त्या 'उद्देश्यविधेयताशालिबोधे विधेयवाचकप्राग्वर्त्युद्देश्यवाचकपदजन्योपस्थितिः कारणमित्यभिप्रायवत्या अनुवाद्यविधेययोः पौर्वापर्यभावस्य नियमितत्वात्प्रकृते उच्छूनत्वमात्रस्यानुवादो योग्यः, न तु वृथात्वविशेषितस्य। एवं च वृथात्वं समासे गुणीभूतं विधेयत्वेन विवक्षितं न प्रतीयत इत्यर्थः। किंचोद्देश्यं विधेयं च यदि पृथक्पदाभ्यामुपतिष्ठते तदा प्राप्तमुद्दिश्याप्राप्तं विधीयते 'पर्वतो वह्निमान्' इतिवत्, न तु समासे। अन्यथा वह्निमत्पर्वत इत्यभिधानापत्तेः ॥

2. वाच्यमिति। वक्तुं योग्यम् ॥

3. अत्रेति। 'अमुक्ता' इत्यत्र नञः प्रसज्यप्रतिषेधार्थकतया 'न मुक्ता' इत्यसमस्तेन नञा निषेधो विधेयः, न तु समस्तेन ॥ अत्र 'आनन्दसिन्धुरतिचापलशालिचित्तसंदाननैकसदनं क्षणमप्यमुक्ता। या सर्वदैव भवता तदुदन्तचिन्ता तान्ति तनोति तव संप्रति धिग्धिगस्मान् ॥' इति प्रकाशोदाहरणं तनूकृतम् ॥